

ISSN 2303-4157

BOSANSKO LINGVISTIČKO DRUŠTVO

Međunarodni znanstveni lingvistički skup

Z B O R N I K R A D O V A
Tuzla. Grad na zrnu soli

Tuzla, od 14. do 16. septembra/rujna 2007/2013.

Prof. dr. sc. Diana Stolac, Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, izvorni znanstveni rad

Uradu se analiziraju nazivlje, frazemi i sintaktičke strukture vezane uz semantičko polje hrane. Naglasak je na otklonima u značenjima, konkretno na uporabama koje ne znače hranu. U tom se kontekstu komentiraju konceptualne metafore.

Analizira se uporaba leksema i frazema iz kulinarškoga kruga u novinskim napisima o financijskim aferama vezanima uz tvornicu prehrambenih proizvoda Podravka.

Ključne riječi: *kognitivna lingvistika, leksikologija, frazeologija, frazemi, semantičko polje, metafora, konceptualna metafora, 'hrana', hrvatski jezik*

Ovaj je rad zamišljen kao prolaz kroz leksik i frazeologiju iz semantičkoga polja hrane, a posebno u uporabama koje nisu (uvijek) vezane uz hranu. Čini nam se stoga u gradu nazvanom *Gradom na zrnu soli* najprimjerenijim započeti solju, a njome nam valja i završiti.

***Tuzla. Grad na zrnu soli.*³⁰⁸**

Početkom 20. stoljeća otkriveni su arheološki nalazi iz mlađega kamenog doba, iz neolita, koji pokazuju da su već tadašnji stanovnici proizvodili sol. Riječ je o posudama za kuhanje slane vode i proizvodnju soli. Slani su izvori na tuzlanskom području i u sljedećim razdobljima bili njegovo važno obilježje, a plaćanje u soli usporedno s novcem govori o njezinoj vrijednosti.

Značajan povijesni izvor za ovaj dio Europe – *De administrando imperio* bizantskoga cara i kroničara Konstantina Porfirogeneta VII – navodi već 950. godine naziv Castron de Salenes, odnosno Grad Solana, što je prvi pisani spomenik ovoga grada. Latinski je naziv za grad bio Ad Salinas, a u srednjovjekovnoj je bosanskoj državi grad nazivan Soli.³⁰⁹ Taj je drveni grad u povlačenju pred osmanskom vojskom spalio posljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević 1463. godine da se onemogućí Turcima korištenje izvora slane vode, ali je upravo dolaskom Turaka, već od 1476. godine, započela sustavna proizvodnja i prodaja soli. I grad je dobio tursko ime Tuz, što i opet znači 'sol', odnosno Tuzla 'solana'. Industrijska, pak, proizvodnja soli vezana je uz austrougarski period, uz kraj 19. stoljeća (1885. godine).

308 Uvodne povijesne bilješke prema enciklopedijskoj i muzejskoj tiskanoj i mrežnoj literaturi (www.tuzla.ba; www.solanatuzla.com; www.wikipedia.org).

309 I u drugim su krajevima naselja nazivana prema osnovnoj djelatnosti ili nekom važnom obilježju – pa kada je to bila sol, onda upravo značenje 'sol' nalazimo u njihovim nazivima, npr. Salzburg (Austrija), Ses Salines (Španjolska), Salinas (USA)...

Grad na zrnju soli. Taj naziv nije samo iznošenje činjenice da su ispod Tuzle rudnici soli, to je i asociranje na frazem *imati soli u glavi* sa značenjem 'biti pametan', odnosno latinski izričaj *cum grano salis* sa značenjem 'ne prihvatiti (što) zdravo za gotovo; prihvatiti s rezervom'. *Sol* je tako izravno povezana s konceptom INTELIGENCIJA, odnosno MUDROST.

Krenimo na putovanje po velikome semantičkom polju hrane, kojim bismo željeli pokazati na kakvim konceptima počiva današnja uporaba kulinarskih naziva te u drugome dijelu rada visoki udjel ovih naziva i frazema u novinarskome stilu na primjeru medijskoga praćenja jedne gospodarske afere.

Kako svako semantičko polje podrazumijeva ukupnost aktualnih i potencijalnih značenja, logično je očekivati značenjske pomake, stoga i frazeme. Frazemima (posebno onima u užem smislu) svojstvena je izvorna metaforičnost; nezaobilazna je jasna desemantizacija, odnosno djelomična ili potpuna promjena značenja bar jedne sastavnice frazema. Za razliku od formalnolingvističkih metoda i postupaka, konceptualna nam metoda omogućava uopćavanje značenja, stoga ne čudi da je veza konceptualne metafore i tradicionalnoga pogleda na frazem (njihovih sličnosti i razlika) u posljednje vrijeme u središtu zanimanja brojnih radova, kako teorijskih tako i onih iz primijenjene lingvistike (Stanojević - Parizoska 2004).³¹⁰

Vratimo se semantičkom polju hrane.

Hrana je 'ukupnost stvari i jela koje živo biće (čovjek, životinja, biljka) unosi u tijelo da se nadoknadi energija ili održi život organizma'. Naziva se i *jelom*, ali ta riječ ima uže značenje - 'obrok pripremljene hrane postavljen na tanjur'.³¹¹

Hrana je stoga izuzetno važna u ljudskom životu, a kako sve ono što je važno u životu postaje važno i u jeziku, logično je da nazivi za hranu, pojedine namirnice, pića i začine imaju relevantan udio u leksičkome fondu, a također i u frazeologiji te da postaju polazišta za opisivanje apstraktnih pojmova i odnosa.

Već uz ova dva osnovna naziva vezujemo sintagme koje pokazuju pomak od osnovnoga značenja prema frazeološkim uporabama.

Tako je *duševna hrana* 'ono što dobro djeluje na duh, što je potrebno duhu ili duši (umjetnost, književnost, itd.), užitak za duh, duševna potreba', *topovska hrana* su 'ljudi, vojnici olako prepušteni ratnoj pogibelji', a kada netko *hrani guju u njeđrma*, ni tada nitko ne jede nego se zapravo kazuje da je 'dobar onomu koji će zlom uzvratiti'. S druge strane, u frazemu *hrana za bogove* zaista se govori o hrani, a desemantizacija je zahvatila drugi dio, pa je to jednostavno jako dobra hrana, i to za ljude, ne bogove.³¹²

310 Teorijski pristup i temeljne pojmove rabiti ćemo u ovome radu prema literaturi navedenoj na kraju članka, a posebice upućujemo na pregledni članak Renate Geld (2006) zbog metodološke primjenjivosti na korpus hrvatskoga jezika.

311 Značenja riječi i fraza navode se prema rječnicima navedenima u popisu literature na kraju rada.

312 Pojavljuje se i sintagma *zdrava hrana*, kojemu antonim nije sintagma *nezdrava hrana* nego je *zdrava hrana* postala termin, čije je prvotno značenje 'hrana koja blagotvorno djeluje na organizam', a onda 'organski ili ekološki uzgojena hrana'.

Uz imenicu *jelo* i glagol *jesti* manje je otklona, a u njima je temeljna značenjska komponenta hranjenja vrlo jaka - *jesti komu iz ruke* znači ‘pitomo se ponašati, biti pokoran’, a *jesti tuđi kruh* znači ‘biti nesamostalan, živjeti na tuđem izdržavanju’; kada *nešto jedemo*, a *ono nas jede* očito nam ne pričinjava ugodu, nije baš slasno... Prelazi katkad u cijelu rečenicu, kao izreka *kakav na jelu, takav na djelu*, implicirajući usku povezanost ljudskoga ponašanja vezanoga uz hranu i rad.

U svjetskoj je stručnoj literaturi proveden veći broj analiza kojima je zahvaćeno ovo semantičko polje, kako sinkronijski tako i dijakronijski. U smislu u kojemu nas ovdje zanima, uz koje se koncepte hrana vezuje, možemo navesti opsežno istraživanje na velikome korpusu rječnika engleskoga jezika koje je provela Kathryn Allan, a gdje se hrana pojavljuje kao jedan od izvora za koncept GLUPOST (npr. engl. *pudding-head*) u okviru koncepta INTELIGENCIJA (Allan 2007: 92, 106-108 i prateći tabelarni prikazi).

Hrana je i u jednoj od konceptualnih metafora obrađivanoj u svjetskoj i domaćoj stručnoj literaturi (v. Geld 2005: 197) - IDEJE SU HRANA, kojoj ćemo se kasnije u radu vratiti.

Željka Fink-Arsovski provela je detaljnu konceptualnu analizu izraza koji pokazuju odnos ljudi prema jelu, na primjeru poredbenih frazema, kojima se kognitivni prostor dijeli na izrazitu ugodu i izrazitu neugodu, odnosno opisuju se krajnosti u zadovoljavanju potrebe za jelom - u pridjevskim je frazemima s jedne strane ‘jako sit’, a s druge ‘jako gladan’, a u glagolskim ‘mnogo jesti’ naprema ‘malo jesti’ (Fink-Arsovski 2002: 53). U metodološkom pojašnjavanju konceptualnoga pristupa polazi od kognitivne semantike i metaforičkih procesa. Stoga kaže: “Budući da velika većina frazema izvire iz različitih oblika metafora, upravo je frazeologija pogodna za stvaranje tzv. *konceptata*, u kojima se frazemi tematski odnosno konceptualno grupiraju dajući nam priliku za analizu semantičkih taloga na bazi kojih je formirano frazeološko značenje” (Fink-Arsovski 2002: 37). Uz ovakve je analize “moguć širi pogled ne samo na određeno frazeološko značenje /.../ već na pojam kao takav” (Fink-Arsovski 2002: 37).

Cjelovitu analizu frazema s kulinarskim elementima u hrvatskom i ruskom jeziku provela je Anita Hrnjak, nalazeći za tu poredbenu analizu razloge u tome da “hrana u ljudskom životu igra nepobitno važnu ulogu, a neosporna je i činjenica da se kroz kulinarski kod očituje ono što je kulturno i nacionalno specifično u jeziku.” (Hrnjak 2007: 198).³¹³ “Lingvistička slika svijeta varira od jezika do jezika” (Hrnjak 2007: 197), ali su neki simboli zajednički.

Kruh kao simbol univerzalne ljudske hrane poistovjećen je sa životom samim, stoga je i najviše sakupljenih frazema u ovome radu s komponentom *kruh* (Hrnjak 2007: 198). U okviru konceptualne teorije potvrđuje se metafora ŽIVOT JE KRUH.

U hrvatsko-ruskoj poredbenoj analizi po čestotnosti slijedi leksem *kaša*, ali i autorica na temelju obrađenoga korpusa (a i mi na temelju analize medijskoga praćenja afere vezane uz Podravku) zaključuje da je u uporabi sve više u prenesenome značenju nevolje i zbrke (Hrnjak 2007: 201). Slijede mlijeko i mliječni proizvodi, a ostale se sastojnice pojavljuju u manjem broju (pojedina jela, vrste voća i povrća te začini).

313 Upućujemo na značenja frazema navedena u tome radu.

‘Hrana’ je obrađivana i kao leksikološki i leksikografski problem. Tako Anja Nikolić-Hojt piše o organizaciji semantičkih polja na primjeru *grožđanih i vinskih* riječi (Nikolić-Hojt 2005).

U našoj se analizi nećemo ograničiti samo na frazeme nego ćemo se usmjeriti i na lekseme iz ovoga konceptualnoga kruga koji u raznim sintaktičkim strukturama i raznim kontekstima pokazuju pomake u značenju, što uvijek ne mora rezultirati stvaranjem frazema. Dapače, i samostalno uporabljene neke od ovih riječi imaju u određenim situacijama potaknutima izvanjezičnim čimbenicima više značenja pa na njima valja zastati.

Metaforu je moguće definirati kao “nedoslovnu uporabu jezičnih oblika, kojom se upućuje na poredbu s kojim pojmom ili na preneseno značenje” (Trask 2005: 197). Temelji se na odnosu polazne i ciljane domene (Geld 2005: 197). U našoj su analizi polazne domene HRANA i KUHANJE, koje su konkretne, u odnosu na apstraktne ciljane domene MEĐULJUDSKI ODNOSI, GOSPODARSTVO, KOMUNIKACIJA, ŽIVOT... (usp. Geld 2005: 198).

U svojoj knjizi *Čovjek metafora spoznaja* Zjena Čulić analizira kognitivnu teoriju metafore, na izabranome literarnom korpusu nalazi brojna zanimljiva oprimjerenja, a kako je izvorni korpus na engleskom jeziku, nužno se dotiče prijevoda. Metaforu je teško prevesti, ne moraju u dvama jezicima - polaznom i ciljnom - koncepti biti isti niti postojati usporedne metafore. Dio problema je u tome što je “metaforičko strukturiranje /.../ djelomično, a ne sveukupno. Kad bi bilo sveukupno, jedan koncept bi zapravo bio drugi, a ne bismo ga samo shvaćali pomoću njega” (Čulić 2003: 29). Da bi se bolje razumjelo ovo polazište, autorica to pokazuje na primjeru metafore VRIJEME JE NOVAC: “Tako, primjerice, vrijeme nije stvarno novac. Ako trošite vrijeme pokušavajući nešto učiniti i ako to ne uspije, ne možete dobiti svoje vrijeme natrag; ne postoje banke za vrijeme” (Čulić 2003: 29).

Tako ranije spomenuta metafora ŽIVOT JE KRUH ne izjednačava život s kruhom nego govori o osnovnoj ljudskoj hrani, univerzalnom simbolu “suštinske hrane bez koje nema života”, “znaku materijalne sigurnosti” (Hrnjak 2007: 198).

Metafora ŽIVOT JE KRUH ulazi u konceptualnu metaforu IDEJE SU HRANA. Apstraktni koncepti IDEJA i ŽIVOT vezuju se uz konkretne HRANA i KRUH, pokazujući da jedna od temeljnih ljudskih potreba za preživljavanjem, ona za hranom, nije samo usmjerena na ono što je pojedincu u tanjuru, odnosno u želucu, nego se podiže na višu razinu potrebe za samoostvarenjem u svijetu.

Ovim ćemo radom pokušati govoriti o metaforičnosti svakodnevnog leksika. Naime, vlada mišljenje da neke riječi kojima označavamo pojmove iz svakodnevnoga života običavamo držati nemetaforičnima, za razliku od etiketiranih metaforičnih svojstava koje pridajemo riječima iz domene ljudskih osjećaja (npr. *ljubav, strah...*). Ipak, i te riječi mogu biti uporabljene u kontekstu u kojemu ne ostvaruju predmetne funkcije nego se preusmjeravaju spoznajnim ciljevima (Biti 2008). Ne smije se smetnuti s uma da su primarne ili konceptualne metafore usađene u strukturu našega jezika, odnosno našega poimanja svijeta od početaka komunikacije među ljudima (Lakoff 1987; Lakoff 1993). Dio je metafora prototipnih, a dio perifernih (Lakoff 1993), uz *hranu* ima vezanih i jednih i drugih.

A kako su, shodno teorijskim polazištima, gramatičke strukture rezultat semantičkih odnosa i u funkciji strukturiranja konceptualnog sadržaja (usp. Belaj 2008: 14), zastajat ćemo i na sintaktičkim informacijama, kada su one značajne za razumijevanje novoga uspostavljenoga značenja.

Tako na jednom leksemu koji vrlo često rabimo u opisima pripremanja hrane vidimo višeznačnost za čije je razrješenje nužan kontekst - *kuharica*.

Kuharica je 'žena kuhar', odnosno 'osoba ženskoga spola koja kuha', ali i 'knjiga kuharskih recepata' - dakle, znači i osobu i stvar.³¹⁴ Dapače, ima i treće značenje, danas sve rjeđe u uporabi, kao i sam predmet - *kuharica* je i 'platno ukrašeno crtežom i tekstom izvedenima ručnim radom koncem, izvješeno u tradicionalnoj kuhinji'.

Drukčije je s leksomom *recept*, koji se također rabi u opisu procesa pripremanja hrane. Premda ima dva značenja, u kontekstu pripremanja hrane jednoznačan je - to je 'uputa za pripremanje nekog jela ili smjese'. Drugo značenje - 'pisani nalog liječnika za izdavanje ili pripremanje lijeka' - pripada drugome polju ljudske djelatnosti, onome liječenja, koje je potpuno odvojeno od ovdje promatranoga kruga te stoga ne stvara problem u komunikaciji.

I *kuharica/kuhar* i *recept*, upravo zbog svoje višeznačnosti, pojavit će se u novinskim napisima o aferi u tvornici prehrambenih proizvoda, s novim dobivenim značenjem, o čemu će više biti nešto dalje u radu.

Da bismo vidjeli kako se pomiču osnovna značenja u nazivima pojedinih prehrambenih artikala, ponudit ćemo dva jelovnika.

Za značenje 'popis jela' osim hrvatskoga naziva *jelovnik* u kulinarstvu se vrlo često rabi naziv *menu* (koji je zadržao izvorni način pisanja iz francuskoga jezika) ili *meni* (s provedenom fonološkom prilagodbom). Zanimljivo je da druga uporaba naziva *menu* rijetko uključuje varijantu *meni*, a hrvatska istoznačnica nije *jelovnik* nego *izbornik* - značenje je u informatičkoj struci: 'izbor, ponuda, sadržaj u okviru programa'. Neuporabom izraza *jelovnik* u računalstvu jezik se čuva od homonimičnosti, koja bi nastala kao posljedica polisemičnosti izraza *jelovnik*, a koji je prije ovih novih znanstvenih disciplina bio jednoznačan naziv u kulinarstvu. Ipak, nije se u potpunosti izbjegla homonimičnost jer je i *izbornik* već "zauzeto mjesto", odnosno poznata riječ, uporabljena u sportskome svijetu u značenju 'stručnjak koji pravi izbor, birač, selektor'.

Vratimo se najavljenim jelovnicima. Polazište nam je prvi, uobičajeni jelovnik, koji će nam poslužiti za sastavljanje drugoga.

Ponuda jela obično započinje od predjela, koja mogu biti hladna (npr. punjena jaja) ili topla (npr. goveđa juha), slijede glavna jela - mesna (Pekinška patka), riblja (bijela riba na žaru) ili vegetarijanska (gljive na žaru), uza nj dolazi prilog (npr. kuhani krumpir), a na kraju se nudi desert (savijača od jabuka). Uz jela se nude pića - nealkoholna (mineralna voda) ili alkoholna (bijelo vino).

314 Ovaj metonimijski pomak sa živoga na neživo poznaju i drugi slavenski jezici, pa je tako u bosanskome jeziku *kuhar* i 'osoba muškoga spola koja kuha' i 'knjiga kuharskih recepata', s pomakom spola u odnosu na hrvatski jezik (tako je u srpskome jeziku *kuvar* i 'osoba muškoga spola koja kuha' i 'knjiga kuharskih recepata').

Iz ovoga je jelovnika moguće izabrati jela i pića.
Poslužimo se sada ovom podjelom i pogledajmo kakav je jelovnik koji slijedi:

- hladno predjelo:
 - *kukavičje jaje* ili *Kolumbovo jaje*;
- toplo predjelo:
 - *jezikova juha*;
- glavno jelo - mesno:
 - *novinarska patka* ili *žrtveno janje* ili *crna ovca*;
- glavno jelo - riblje:
 - *riba na suhom*;
- glavno jelo - vegetarijansko:
 - *gljive poslije kiše*;
- prilog:
 - *vrući krumpir* te *luk* i *voda*;
- desert:
 - *zabranjeno voće*, *tvrdi orah* i *jabuka razdora*, preliveći *medom* i *mlijekom* te *šećer* na kraju;
- piće:
 - *malo vode* na dlanu.

Dok su na prvi jelovnik nekome *rasle zazubice*, pa se moglo *ubaciti nešto u kljun* čak i ako *jedete kao vrabac*, iz drugoga jelovnika ne biste mogli, ni da ste *gladni kao vuk* i niste izbirljivi, ništa izabrati - mogli biste *objesiti zube na klin*, ostali biste gladni jer biste uz ovakvu ponudu trebali *živjeti od zraka*.

Niz nejezičnih čimbenika; koji su odraz čovjekova pojmovnog sustava, doveo je do pomaka značenja. Navedeni frazemi u drugom jelovniku te opisu koji je potom uslijedio nisu iz kulinarstva - pripadaju drugim kontekstima, a asocijativnost je omogućena upravo sličnim konceptima koji govornicima leže u podlozi ovih naziva, u semantičkom talogu.

Započeli smo asociiranjem na sol, obilježje Tuzle. Krećemo sada do jednoga drugoga grada koji je, također, obilježio jedan začina - do Koprivnice i začina gospodarski vrlo značajnoga, jednoga od najpoznatijih hrvatskih brendova - *vegete*. Kao što se Tuzlu naziva *Gradom na zrnu soli*, tako se Koprivnicu naziva *Gradom vegete i začina*. Financijska afera ujesen 2009. godine vezana uz tvornicu prehrambenih proizvoda *Podravka* medijski je intenzivno praćena, a svakako upada u oči visoka čestotnost leksema iz domene hrane te posebice frazeoloških izraza. Za njih je nužan intertekstualni pristup.³¹⁵

Premda, valja reći da u novinskome stilu metaforično, frazeološko i asocijativno nije posebno označeno, a intertekstualnost se ne signalizira navodnim znacima ili nečim sličnim. Stoga su za njihovo dekodiranje i razumijevanje pred recipijente postavljeni dodatni zahtjevi (Stolac 2003).

315 Korpus čine u prvome redu bilješke sa slušanja televizijskih i radijskih komentara, dok kratke vijesti i duže ozbiljne novinske komentare obilježava neutralni leksik.

Započelo je uključivanjima blago metamorfoziranoga vrlo poznatoga reklamnoga slogana *S vegetom se bolje kuha* (izvorno: *S vegetom se bolje jede*), da bi već nakon nekoliko dana novinarska kreativnost potakla i čitatelje/slušatelje/gledatelje da počnu očekivati nove jezične igre.

U njima dominiraju riječi tvorbeno vezane uz glagol *kuhati* i imenicu *začin*, ali ima i drugih iz ovoga značenjskoga polja. Hrana kao energija koja nas održava na životu prvenstveno je vezana uz koncepte ZADOVOLJSTVA, SREĆE, UGODE - sada se vezuje uz koncept PRIJEVARE, LAŽI.

Način pripremanja hrane kulinarско je umijeće, traži brojne sastojke, ponekad i tajne, posebno začine, a i sami su postupci različiti i pomalo obavijeni tajnom. Tko sa strane gleda, a nije u kuhinji spretan, mnogo mu je toga nejasno i tajnovito.

Način na koji su velike svote novaca čudnovato kolale kroz tvornicu - tvornicu hrane - može se zamisliti upravo kao kuhanje vrsnih (ne)poznatih kuhara u tajanstvenoj kuhinji punoj nepoznatih sastojaka i začina.

Donosimo neke od rečenica ili dijelova rečenica koje je moguće slušati na radiju i televiziji, odnosno čitati u novinama, a u kojima se komentiraju zakulisne igre u *Aferi Vegeta*, ubrzo prozvanoj i *Projekt Spice*:

- *Dok se u Podravki kuhala juha...*
- *Kuha se tamo, kuha...*
- *Vlada će ga ostaviti da se kuha u vlastitom sosu...*
- *Lijepu su nam kašu zakuhali...*

Vidimo da je glagol *kuhati*, posebno lik *zakuhati*, visokočestotan, dapače, političari i gospodarstvenici uključeni u aferu opisuju se kao *kuhari*:

- *Bio je dobar kuhar...*
- *Svi su oni majstori kuhari...*
- *Puno kuhara i pokoja kuharica...*
- *Zna on dobro začiniti...*

Posljednji primjer upućuje na umijeća dobrih kuhara - uporabu začina. Oni jelu daju onaj poseban okus kojim se jedan kuhar razlikuje od drugoga, daju pečat svakome jelu. Sa začinima valja postupati pažljivo, mala pogreška u doziranju - i propalo jelo. U opisu ove afere začini su u velikim količinama, odnosno u prevelikim ili su prejaki - *dobro začiniti* ne znači 'dobro upotrijebiti začine' nego 'začiniti prevelikom količinom začina, upotrijebiti previše začina'. Donosimo još primjera:

- *Za neke je ljude pripremio ljute začine. Dokazao je da voli papreno zakuhati, ali još uvijek nije upotrijebio sve začine.*
- *Kad su iscurili začini u Podravci...*

Afera Spice omogućila je stvaranje sintagme *Spice Boys*, s asocijacijama ne samo na začine nego i na poznatu grupu pjevačica *Spice Girls*. Valja reći da je u svijetu više pjevačkih grupa nazvano *Spice Boys*, pa i Koprivnica ima svoj mladi

rock-trio *Spice Boys*, ali sada, nakon afere, *Spice Boys* postaje rezervirano za članove uprave koji su u pritvoru:

- *Spice Boys su završili u istražnom zatvoru...*
- *Spice Boys ostaju u upravi Podravke...*
- *Teta Zlata Bartl, izumiteljica Vegete se sad prevreće u grobu, dok je samo nada da će Spice Boys svoje songove odrađivati iza rešetki ako im se dokaže muljanje i krivnja.*

Premda je afera vezana uz negativne koncepte (PRIJEVARA, LAŽ, KRAĐA...), dio frazema koji se u tekstovima pojavljuju sadrže nazive za ukusnu hranu (npr. *krema, kolač, med, pekmez...*):

- *Krema iz tvornice završila u zatvoru...*
 - *Svaki je od njih zasigurno otkinuo svoj dio kolača...*
 - *Prave se ljudi, a sve je jasno kao pekmez...*
 - *Uhvaćeni su s prstima u medu...*
 - *Obećavali su med i mlijeko, kad tamo...*
 - *A kao šećer na kraju...*
- Ipak, opći dojam nakon takvih sklopova riječi nije ugodan:
- *Ostao nam je gorak okus u ustima...*

Primjeri su većinom izrečeni “u eter”, ili su na mrežnim stranicama, malo je trajnih potvrda u klasičnim tiskovinama. Naime, malo je novinskih napisa u kojima se tako igra s jezikom, a da se ne bi umanjila ozbiljnost teksta, autori takve riječi označavaju navodnim znakovima, kao što pokazuju primjeri iz *Novoga lista*:

- *Da je afera “Spice” poprilično “začinila” odnose u vladajućoj koaliciji, moglo se naslutiti već jučer...*
- *Zato što sam spreman primiti se “vrućih krumpira”...*

Kako su u aferu uključeni i drugi proizvođači hrane, pa se u nekim novinama afera naziva i *Podravka-SMS*, i jezične igre šire svoje područje, pa se uključuje ono na što asocira proizvođač hrane SMS³¹⁶:

- *Maslina bi mogla ostati neobrana...*
- *Ne treba dolijevati maslinovo ulje na vatru...*
- *Srljali su oni grlom u masline, pardon, jagode...*
- *Izmiješala se koprivnička i mediteranska kuhinja, koprivnički i splitski recepti...*

Vidimo da su *kuhanje* i *začini* bili polazišta za jezične igre, ali da su se ubrzo uključili i drugi leksemi kojima se imenuje hrana, posebno ona koja se u spomenutoj tvornici proizvodi, te mnogi frazemi koji su hranu uključili u ovaj kontekst premda nisu primarno dodirivali koncept PRIJEVARE:

316 Šire se jezične igre i u drugim pravcima, ne samo prema hrani, posebno potaknute asocijacijama na poruke na mobilnoj telefoniji zbog kratice za tu uslugu operatere koja je ista kao i kratica u nazivu poduzeća, npr. *Izgleda da im se izgubio SMS...*

- *Rado bi se riješio Podravke koja je sada vruć krumpir...*
- *U ove krasne jesenske dane umjesto na lovransku marunadu ministar će morati u Podravku vaditi kestenje iz vatre...*
- *Bio je to sigurno mastan zalogaj...*
- *Obrali su vrhnje, dok ga je bilo...*
- *Ima i on putra na glavi...*
- *Našli su se u gadnom sosu...*
- *Mnogu su u tom Podravkinom ajvaru...*

U jezične je igre uključena i oprema potrebna za pripremanje i posluživanje hrane, npr.:

- *Iz Podravkina lonca menadžeri su izvukli mnogo novca...*
- *Treba ipak paziti da ih se sve ne strpa u isti lonac...*
- *Lijepo će ih sve servirati na tanjuru...*
- *Donio je Uskoku sve na pladnju...*

I glagoli vezani uz unošenje i preradu hrane dio su jezične igre, npr:

- *Na konferenciji su novinari gutali svaku riječ...*
- *Mislim da on nije ni luk jeo ni luk mirisao...*
- *Ma, molim vas, bit će to - pojeo vuk magare...*
- *Sve je teže probaviti toliku količinu informacija...*

Pa i referendumsko pitanje kojim se na jednoj televizijskoj postaji ispitivalo javno mišljenje oblikovano je metaforično:

- *Vjerujete li da Stipe Mesić ima prste u pekmezu?*

Pogledaju li se ovdje navedene metafore, vidimo da ih je većinom moguće svesti na konvencionalnu konceptualnu metaforu IDEJE SU HRANA. Polazište je u poznavanju dviju pojava i preslikavanju iz jedne u drugu domenu. Iznošenje karakteristika jedne pojave pomoglo nam je za razumijevanje i doživljavanje druge pojave, odnosno pomoglo nam je opisati i objasniti odnose unutar ciljane domene (Geld 2005: 197).

Igre riječi u medijskom praćenju ove afere započele su parafraziranjem reklamnoga slogana *S vegetom se bolje kuha* (izvorno: *S vegetom se bolje jede*), a ubrzo lik iz karikature Nik Titanik postavlja jednadžbu KUHANJE = KRAĐA također parafraziranjem poznate reklame:

- *“Male tajne velikih majstora krađe
... ali nekih stvari ima
što ne govore se svima
što se samo nekom šapnu
od Uskokovih znanaca” (24 sata, 22. 10. 2009.)*

Poremećaj ritma u odnosu na poznati pjevani tekst ne umanjuje uspješnost poruke. Vratimo se *soli* s početka analize - i u praćenju ove afere komentatori su nalazili asocijacije na relaciji *vegeta* - *začin* - *sol*, tako da smo mogli čuti i “slane” frazeme:

- *Teško ćemo im staviti soli na rep...*
- *Spominjanjem ove afere stavljamo si sol na ranu...*
- *Ima on soli u glavi...*

I na kraju ove analize - hranom se unosi energija u tijelo, bez nje nema života - ŽIVOT JE HRANA - stoga ne čudi da je kroz kulinarski kod moguće progovoriti o brojnim drugim važnim područjima čovjekova života. Ne čudi ni to da su nazivi za pojedine vrste hrane u svakodnevnom ili pak političkom disursu, s pomaknutim značenjima.

I u nazivu *Grad na zrnu soli*.

LITERATURA

1. Allan 2007: Kathryn Allan, *Metaphor and Metonymy: A Diachronic Approach*, Wiley-Blackwell, Publications of the Philological Society, vol. 42.
2. Anić 1998: Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb.
3. Anić-Goldstein 1999: Vladimir Anić - Ivo Goldstein, *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb.
4. Anić 2006: Vladimir Anić, *Veliki rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb.
5. Belaj 2008: Branimir Belaj, *Jezik, prostor i konceptualizacija (shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa)*, Osijek., Filozofski fakultet.
6. Biti 2008: Marina Biti, *Na "krilima" metafore: od svakodnevice do književnosti i natrag*, Umjetnost riječi, god. 52, br. 3-4; str. 133-150.
7. Cichońska 2004: Maria Cichońska, *Formalna i semantička struktura naslova članaka u hrvatskom i poljskom tisku*, u: *Suvremena kretanja u nastavi stranih jezika* (ur. D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard), Zbornik HDPL-a, Rijeka-Zagreb, str. 103-110.
8. Čulić 2003: Zjena Čulić, *Čovjek metafora spoznaja*, Split, Književni krug.
9. Fink 1997: Željka Fink, *Frazeološke igre u reklamama ili misli li četkica za zube svojom glavom*, u: *Tekst i diskurs* (ur. M. Andrijašević, L. Zergollern-Miletić), Zbornik HDPL-a, Zagreb, str. 325-331.
10. Fink-Arsovski 2002: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Filozofski fakultet, Zagreb.
11. Geld 2006: Renata Geld, *Konceptuacizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi*, Suvremena lingvistika, br. 62, str. 183-212.
12. HER 2002: Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi Liber, Zagreb.
13. Hrnjak 2007: Anita Hrnjak, *Kulinarski elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, br. 33, str. 197-216.

14. Kovačević - Badurina 2001: Marina Kovačević i Lada Badurina, *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
15. Lakoff 1987: George Lakoff, *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*, Chicago University Press, Chicago.
16. Lakoff 1993: George Lakoff, *The contemporary theory of metaphor*, u: *Metaphor and Thought* (ur. A. Ortony), Cambridge University Press, Cambridge, str. 202-251.
17. Matešić 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
18. Menac i sur. 2003: Antica Menac, Željka Fink-Arsovski, Radomir Venturin, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljevak, Zagreb.
19. Nikolić-Hoyt 2004: Anja Nikolić-Hoyt, *Konceptualna leksikografija. Prema tezaursu hrvatskoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
20. Nikolić-Hoyt 2005: Anja Nikolić-Hoyt, *Struktura semantičkog polja: odnosi značenja i registri*, u: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike* (ur. J. Granić), Zbornik HDPL-a, Zagreb-Split, str. 525-534.
21. RHJ 2000: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Jure Šonje (ur.), Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, Zagreb.
22. Singer 2005: Dinka Singer, Bilo kuda slogan svuda – sociolingvistički parametri hrvatskih reklamnih slogana, u: *Jezik u društvenoj interakciji* (ur. D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard), Zbornik HDPL-a, Zagreb-Rijeka, str. 425-436.
23. Stanojević - Parizoska 2004: Mateusz-Milan Stanojević i Jelena Parizoska, *Konvencionalne konceptualne metafore i idiomatičnost*, u: *Semantika prirodnog jezika i metajezik semantike* (ur. J. Granić), Zbornik HDPL-a, Zagreb-Split, str. 701-712.
24. Stolac 2003: Diana Stolac, *Naslovi u sportskoj rubrici "Novoga lista"*, u: *Zbornik Sv. Vid VIII.* (ur. D. Munić), Rijeka, str. 233-251.
25. Trask 2005: Robert Lawrence Trask, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb.
26. Žic-Fuchs 1991: Milena Žic-Fuchs, *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*, Zagreb, Filozofski fakultet.
27. dnevne novine: *Novi list*, *24 sata*
28. mrežni pretraživači:
www.advance.hr;
www.dopmagazin.com;
www.solanatuzla.com;
www.terapija.net;
www.tuzla.ba;
www.wikipedia.org

ABSTRACT

Diana Stolac

ON THE GRAIN OF SALT

Terminology, phrases and syntactic structures in relation to the semantic field of food are analysed in this work. The accent is on the deviation from the meaning, more precisely in cases where its use does not refer to food. In that context the conceptual metaphors are being commented / annotated. The use of lexemes and phrases of cookery in newspaper headlines in context of financial affairs of Podravka food industry are analysed as well.

Key words: *cognitive linguistics, lexicology, phraseology, idioms, semantic field, metaphor, conceptual metaphor, 'food', Croatian language*